

Nieuwsbrief 5

Het schaap, partner op het platteland voor
landschaps- en natuurbeheer

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Vlaamse Schapenhouderij vzw

Ieperseweg 87

8800 Rumbek/Beitem

T 051 27 32 28

F 051 24 00 20

E info@vsh.be

Projectpartners

- Vlaamse Schapenhouderij vzw
- Dierengezondheidszorg Vlaanderen vzw
- KU Leuven
- INBO

IN DIT NUMMER:

Voorwoord |

Aflammeren in exten- 2
sieve gebieden

J A A R G A N G 8 , N R . 2 9

N O V E M B E R 2 0 1 5

Voorwoord

Geachte lezer,
Beste schapenliefhebber,

Bij deze bezorgen wij u de vijfde nieuwsbrief kaderend in het project 'Het schaap, partner op het platteland voor landschaps- en natuurbeheer'.

De jongste weken en dagen zijn we binnen dit project druk doende om de demo-namiddagen op 4 plaatsen in Vlaanderen in goede orde te laten verlopen.

In deze demo's wordt aan de aanwezigen heel wat concrete info verschaft omtrent de vastgestelde en beoogde natuurontwikkelingen in de bezochte gebieden, maar ook omtrent specifieke aspecten/problemen die gepaard gaan met inzet van schapen in deze natuurgebieden. In een volgende nieuwsbrief brengen we hier omtrent verslag.

In deze nieuwsbrief belichten we een ander aspect. In een reeks gebieden in Vlaanderen heeft men qua creatie en ontwikkeling van natuur een bepaalde visie vooropgesteld.

Om deze natuurontwikkelingsdoelen te realiseren wordt in een reeks gevallen beroep gedaan op begrazing met schapen, hetzij permanent, hetzij deeltijds. Men kan naar dit gebeuren vanuit de invalshoek 'natuur' of vanuit de invalshoek 'dier' kijken. In wat volgt kijken we vanuit de invalshoek 'dier'.

Het voedselaanbod is soms ruim, maar nogal eens schraal om specifieke natuurdoelen te bereiken. Ook huisvesting/ beschutting (een stal) voor de dieren is vaak slechts beperkt of niet aanwezig.

Vanuit het oogpunt dier worden in deze omstandigheden soms vragen gesteld op het vlak van dierenwelzijn en ook wordt weleens gevraagd of men in degelijke, soms marginale, omstandigheden nog ethisch bezig is.

Projectpartner Bert Driessen behandelt in deze nieuwsbrief de problematiek van het laten aflammeren van oaien in natuurgebieden of gebieden met weinig beschutting, met pro en contra, en met verwijzing naar de nodige aandachtspunten.

Veel leesgenot

André Calus
Voorzitter VSH

Aflammeren in extensieve gebieden?

Meermaals hebben we de vraag gekregen of het aflammeren van oaien in extensieve gebieden, waar regelmatige opvolging van de dieren minder haalbaar is dan in een stal, al dan niet aan te bevelen is. U verwacht misschien van ons een expliciete ja of nee als antwoord, maar helaas is een éénduidig antwoord niet mogelijk omwille van de complexiteit. De aflammerperiode is de meest kritische periode in de schapenhouderij en het is een intense periode voor de oaien, de lammeren, maar ook voor de schapenhouder. Vele factoren beïnvloeden het succes van het lammerseizoen, het sterftepercentage bij de geboorte en het overlevingspercentage van de lammeren in de eerste levensweken. Belangrijke factoren daarbij zijn de keuze van het ingezette schapenras, de voeding tijdens de dracht, het geboortegewicht, de moedereigenschappen, enz. Bij intensief gehouden (drachtige) dieren kunnen we op een vrij gemakkelijk manier de dieren op regelmatige basis inspecteren. De weiden zijn meestal vrij klein zodat alle dieren gelijktijdig te overschouwen zijn. Daarnaast kunnen de dieren vrij eenvoudig naar een vangkraal of een stal worden gedreven voor een meer intensieve, individuele inspectie. In extensieve gebieden is dat even anders. Daar lopen schapen op uitgestrekte gebieden van enkele hectares en zijn niet alle dieren gelijktijdig te overschouwen. Bovendien is het verzamelen van de volwassen dieren en lammeren in een uitgestrekt gebied een hele klus, die om praktische redenen niet dagelijks gebeurt. Dat maakt dat dagelijkse inspectie praktisch moeilijk toe te passen is. Hieronder overlopen we een aantal beïnvloedende factoren die bepalen of het ‘in de buiten’ aflammeren al dan niet een succes kan worden.

1) Omgevingsfactoren

Schapen bezitten een brede thermoneutrale zone. Dat betekent dat ze mits gepaste beschutting (een stal, een afdak, een muur, struikgewas...) en dankzij hun vacht (wol) aan een grote temperatuurvariatie kunnen weerstaan en niet snel koude- of hittestress ervaren. Als schapen op een nieuw terrein worden gebracht, dan duurt het enige tijd voor ze het terrein ‘kennen’ en ‘weten’ waar ze bijvoorbeeld beschutting kunnen vinden indien nodig of waar ze kunnen drinken. Bij hoogdrachtige oaien betekent dat ze toch enige tijd voor het lammeren in een nieuwe omgeving moeten worden gebracht zodat ze voldoende tijd hebben om de omgeving te verkennen en om zich te vergewissen van wat een goede, beschutte lammerplek kan zijn. Onderkoeling van pasgeboren lammeren is immers een belangrijke oorzaak van lammersterfte. En vooral de combinatie koude en vocht zijn daarbij zeer belangrijk. Wees alert voor lammeren die langzaam zijn en lang blijven stilstaan. Dat zijn net lammeren die snel afkoelen. Dergelijke lammeren kun je best (met de oaien) naar de stal halen. Oaien die in een frisse omgeving (niet in extreme koude) aflammeren geven lammeren die beter hun lichaamswarmte kunnen behouden en dus de overlevingskansen doen stijgen. Zonneschijn zorgt er dan weer voor dat de lammeren snel na de geboorte opdrogen. Daarnaast is het warmteverlies via de grond tijdens het neerliggen een belangrijke factor, ook bij lammeren en beïnvloedt daardoor het overlevingspercentage van de lammeren. Daarbij spelen de temperatuur van de bodem, grondsoort (zand versus leem), vochtigheidsgraad van de bodem, en de grootte van het contact tussen dier en bodem een rol. Daarnaast hebben de weersomstandigheden ook een indirecte invloed op het overlevingspercentage van de lammeren, met name via de groei van de vegetatie. Een kwalitatief goede vegetatie is gecorreleerd aan een goede melk- en biestproductie bij de oaien en daardoor ook aan betere overlevingskansen van de lammeren.

“Omgevings-
factoren”

Natuurlijk beïnvloeden niet enkel koude en vocht de overlevingskansen van de lammeren, maar ook hitte en droogte. Hoewel, studies hebben uitgewezen dat tijdens hittedagen lammersterfte eerder het gevolg is van watertekort gedurende die periode dan door hittestress. Toch is er op verzengende dagen behoefte aan beschutting en schaduw om lammersterfte te reduceren, maar vooral om de impact op de zoötechnische parameters (groei), op de voederopname en op de vertering zo laag mogelijk te houden.

Men zou op basis van recente weersvoorspellingen kunnen beslissen om de ooien op stal of 'in de buiten' te laten aflammeren, maar daarvoor enkel op weersvoorspellingen afgaan is onverstandig. Bij een dergelijke beslissing zijn ook andere factoren van belang, denk daarbij aan rasverschillen, het effect van het microklimaat op een terrein, conditie van de ooien... Echter, het is wel duidelijk dat extreme koude in combinatie met vochtig weer de overlevingskansen beperkt. Concreet kan er besloten worden dat het aflammeren in extensieve gebieden beter niet in hartje winter plaatsvindt, maar wel in de lente mogelijk zou kunnen zijn.

2) Maternale factoren

De voeding van de ooi tijdens de dracht heeft een grote impact op het lammerproces, het gemak van het aflammeren en de overlevingskansen van de lammeren. Ondervoeding tijdens de dracht leidt tot een laag geboortegewicht, weinig uierontwikkeling, een lagere kwaliteit en hoeveelheid biest en een mindere moederzorg. Anderzijds kan overvoeding tijdens de dracht (voornamelijk bij een eenlingdracht) resulteren in lammeren met een hoog geboortegewicht. Dat kan dan weer leiden tot een moeilijk geboorteprocess waardoor de overlevingskansen van het lam of de lammeren dalen. Kortom, drachtige ooien moeten op een goede weide staan. En niet-drachtige ooien kunnen best uit de kudde worden gehaald, zodat er een duidelijk en uniform beeld bestaat van de drachtige ooien. Nog beter is dat er ook nog een differentiatie tussen ooien met een eenlingdracht en een meerlingdracht wordt gemaakt. Dergelijke differentiatie wordt gemaakt met behulp van een echografie, wat natuurlijk wel een kost met zich meebrengt, maar is bij steeds terugkerende problemen zeker aan te bevelen. Op die manier kan de conditie van de drachtige ooien in functie van de drachtgrootte (eenling versus meerling) best worden opgevolgd en eventueel worden bijgestuurd.

Bij de geboorte is een goede moederzorg belangrijk. En dat is geen evidentie. Die moederzorg dient ervoor om enerzijds het lam te stimuleren snel aan de uier te gaan drinken en anderzijds om een hechte binding tussen lam en moederdier te maken waardoor de overlevingskansen van het lam stijgen. Ooien met een lage bindingsfactor laten ook andere lammeren zuigen waardoor hun eigen lammeren minder melk krijgen. Lammeren die hun moeder niet herkennen, zullen het waarschijnlijk niet halen. Maternaal gedrag wordt beïnvloed door verschillende factoren, zoals de leeftijd en ervaring van de ooi, het gedrag van het lam (vitaliteit, alertheid) en de genetica.

Het lammerproces op zich kan ook voor lammerproblemen zorgen en lammersterfte tot gevolg hebben. Denk daarbij aan zuurstoftekort of een trauma aan het zenuwstelsel. Een vlotte geboorte is zeker in extensieve gebieden belangrijk. Dat betekent dat de raskeuze belangrijk is als men zou overwegen om ooien in dergelijke gebieden te laten lammeren. Eigenschappen die dergelijke rassen moeten bezitten, zijn: vlot aflammeren (een ruim bekken), een goede lammervitaliteit en liefst geen nood aan menselijke tussenkomst bij het aflammeren.

“Maternale
factoren”

Eénlingen wegen bij de geboorte meer dan meerlingen wat soms het geboorteprocess bemoelijkjt en resulteert in sterfte. Anderzijds zijn meerlingen dan weer meer gevoelig voor onderkoeling. Bij meerlingen is er tussen de lammeren ook competitie voor biest en melk van het moederdier. Ook de moeder-lambinding is belangrijk. Bij éénlingen is de moeder-lambinding sterker dan bij meerlingen.

3) Lammeren

Uit de eerdere tekst blijkt al dat het individuele lammergewicht het overlevingspercentage van de lammeren beïnvloedt. Daarbij zijn zowel lichtgewicht als zwaargewicht lammeren een risico. Lichtgewicht lammeren zijn gevoeliger aan afkoeling en verhongering. Daarentegen verloopt de geboorte van zware lammeren moeilijker wat kan leiden tot zuurstofgebrek, algemene zwakte en sterfte. Selectie op steeds grotere en gemiddeld zwaardere lammeren is zeker niet aangewezen bij schapen die in extensieve gebieden worden ingezet, maar er dient vooral te worden gefocust op het opdrijven van het gewicht van de lichtste lammeren (o.a. door de voeding en conditie van de ooiën tijdens de dracht op te volgen).

Zoals eerder gesteld kunnen volwassen schapen en zelfs lammeren vrij goed aan koude weerstaan. Echter, wanneer het koud is en het lam nat is, kan hypothermie tot sterfte leiden. Zeker bij lichtgewicht lammeren kan dit meer uitgesproken zijn. Een langere en dichtere beharing en een dikkere huid van de lammeren zorgen ervoor dat de lammeren bij en na de geboorte minder snel afkoelen.

Opdat er een goede moeder-lambinding ontstaat, is ook het gedrag, de reactie van het lam op de ooi van groot belang en dus niet enkel de reactie van de ooi naar het lam. Specifieke lammergedragingen die van belang zijn, zijn snel opstaan na geboorte, de spenen zoeken en eraan zuigen, en de moeder volgen. De moederlambinding varieert in functie van het ras, geslacht en worpgrootte, maar dat komt verder in de tekst nog aan bod.

4) Management

Ooiën die gaan lammeren, zonderen zich van de kudde af om een rustig plekje te zoeken waar ze kunnen lammeren. Men kan dit zowel in intensieve als in extensieve omstandigheden vaststellen. Dit afzonderen is een belangrijk factor in de opbouw van een goede moeder-lambinding en om de mogelijke verstoring van andere ooiën te beperken. Hoe langer de ooi (onverstoorde) op de geboorteplek kan blijven, hoe sterker de moeder-lambinding wordt.

Voor het lammerproces gaan de ooiën op zoek naar een beschutte plek om de lammeren tegen ongunstige weersinvloeden en onderkoeling te beschermen. Volwassen ooiën zoeken niet snel beschutte plekken (een stalling, een muur, struikgewas, bomen...) op, maar dat verandert zodra ze lammeren hebben (en daalt dan weer naarmate de leeftijd van de lammeren toeneemt). Ook geschorene ooiën zoeken meer de beschutting op. Indien ooiën vlak voor het lammeren worden geschoren, dan zullen de hoogdrachtige ooiën in grote getale beschutting opzoeken. Dat betekent een hoge densiteit op de beschutte plekken en dat betekent dan weer dat afzonderen bij het lammeren moeilijk wordt. Daardoor neemt het sterftepercentage van de lammeren toe.

Ook predatoren hebben een impact op het sterftepercentage van lammeren, maar hun impact is slechts beperkt. Doorgaans wordt het sterftepercentage ten gevolge van predatie overschat doordat er moeilijk een differentiatie tussen de predatie van (nog) levende lammeren of reeds gestorven lammeren kan worden gemaakt. Voornamelijk honden en vossen zijn daarvoor verantwoordelijk en misschien in de toekomst ook nog wolven, als de terugkeer van de wolf in onze contreien een feit wordt. Daarnaast worden er ook meer en meer gevallen gemeld van lammersterfte ten gevolge van het pikgedrag van kraaiachtigen. Doorgaans worden kraaiachtigen aangetrokken door de nageboorte, maar meermaals is vastgesteld dat ook zwakke en zelfs gezonde lammeren worden aanvallen.

5) Moeder-lambinding

Een goede moeder-lambinding is van groot belang voor het overlevingspercentage van de lammeren, en dat is zelfs nog meer van belang in extensieve gebieden. Die moeder-lambinding wordt in de eerste uren na de geboorte vastgelegd en wordt beïnvloed door maternale, lam, management en nutritionele factoren. Eersteworpsoppen bouwen minder snel een moederlambinding op. Die oaien vertonen eerder agressie en schrikreacties waardoor ze eerder hun lam achterlaten. Ook na een moeilijk verlopend lammerproces wordt minder snel een moeder-lambinding opgebouwd. Bij meerlingen duurt het tevens langer voor een hechte moeder-lambinding wordt verkregen. Bovendien kan bij meerlingen de moeder-lambinding verschillen van lam tot lam waardoor één of meerdere lammeren worden achtergelaten en alle zorg gaat naar het overige lam of de overige lammeren. Zwakke of lichtgewicht lammeren kunnen moeilijk overeind blijven bij het drinken aan de spenen waardoor de lambinding vertraagt.

Ook managementfactoren zoals een hoge dichtheid van schapen in een bepaald gebied en menselijke tussenkomst vertragen of verstoren de opbouw van een hechte moeder-lambinding. De voeding tijdens de dracht staat in relatie tot de groei van de foetus wat dan weer gerelateerd is aan de moeder-lambinding (o.a. ten gevolge van het lage geboortegewicht en de lage lammervitaliteit). Hongergevoel kan voor de ooi aanleiding zijn om vrij snel na het aflammeren wat verder van de lammerplek te gaan grazen, waardoor ze de lammeren uit het oog verliest en het percentage lammerverwaarlozing toeneemt.

6) Wetgeving

Betreffende het houden van schapen in extensieve gebieden en betreffende het aflammeren bestaat er geen specifieke federale of Europese wetgeving. Natuurlijk bestaat er wel federale en Europese algemene wetgeving over dierenwelzijn. In de Europese richtlijn 98/58/EG staat: *“Alle dieren die worden gehouden in veehouderijsystemen waar hun welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, moeten ten minste eenmaal per dag worden gecontroleerd. Dieren die in andere systemen worden gehouden, moeten zo vaak worden gecontroleerd dat lijden wordt voorkomen.”* En verder *“De dieren moeten een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voeder krijgen zodat zij in goede gezondheid blijven en aan hun voedingsbehoeften voldaan wordt. Het toegediende voeder en drinken en de wijze van toediening mogen de dieren geen onnodig lijden of letsel toebrengen.”* Dat betekent dus concreet dat er op het terrein voldoende nutriënten aanwezig moeten zijn zodat de dieren aan hun onderhoudsbehoefte kunnen voldoen, lammeren voldoende energie vinden om uit te groeien en dat de foetus bij drachtige oaien goed kan groeien. Ook moet er steeds vers drinkwater aanwezig zijn. Dit lijkt misschien allemaal banaal, maar is echter in de praktijk niet steeds evident.

“Wetgeving”

Besluit

Een universele methode voor het houden en managen van dieren aanprijzen, kan helaas niet omdat tal van factoren ervoor zorgen dat de leefomstandigheden in elk gebied anders zijn en ook een andere invloed op de aflammeromstandigheden hebben. Klimatts- en omgevingsfactoren, maar ook diergebonden factoren bepalen mede hoe de dieren het best worden gehouden. Daarbij mogen we ook niet uit het oog verliezen dat de term 'extensief gebied' vele gebiedsomschrijvingen kan dekken, gaande van een omheinde wei van enkele hectares tot grote niet-omheinde gebieden van enkele honderden hectares. Hoe dan ook, in extensieve gebieden is het belangrijk dat ooiën over voldoende nutriënten tijdens de dracht kunnen beschikken, vlot kunnen aflammeren en goede moedereigenschappen vertonen. Lammeren daarentegen moeten een minimaal geboortegewicht bezitten, beschikken over een dichte vacht om hen tegen koude te beschermen en uitgesproken lammergedragingen (zoals zuigkracht en activiteit) vertonen. Daarnaast is het belangrijk dat schapen op het terrein kunnen schuilen tegen weersinvloeden en predatoren. Lamvitaliteit wordt in de praktijk als belangrijke selectiefactor meegenomen, maar ondanks dat zijn er nog steeds rasverschillen vast te stellen. Deze resem factoren maken dat standaardrichtlijnen om lammeren al dan niet 'in de buiten' te laten aflammeren, niet kunnen worden opgesteld. Dat maakt dat er per situatie moet gewikt en gewogen worden wat kan en niet kan. En ook daar is het oog van de meester een belangrijke factor in!

Dank aan

Dank aan Eline Willems voor de aangeleverde informatie en Sanne Van Beirendonck voor het nalezen van de tekst.

Bert Driessen, KU Leuven campus Geel, Onderzoeksgroep Dier&Welzijn

"Besluit

